

“SREČNO... ČRNE DOLINE”

Razvoj etnološkega dela v Zasavskem muzeju Trbovlje ob njegovi 50. obletnici

V letu 2001 je Zasavski muzej Trbovlje praznoval 50. obletnico delovanja. Podobno kot večina lokalnih muzejskih zbirk nastalih v dobi socializma je bil tudi ta ustanovljen z namenom zbirati in hraniti vse vrste gradiva kakorkoli povezanega z narodnoosvobodilno borbo; temu primerno je bilo tudi njegovo prvo ime: Muzej narodne osvoboditve okraja Trbovlje. Po petih letih so svojo dejavnost razširili na proučevanje revolucionarnega gibanja do NOB in socialistične graditve po drugi svetovni vojni. Obseg dela in dejavnost sta se ponovno širila leta 1983, ko je iz ozko usmerjenega muzeja nastal splošen muzej, varuh kulturne dediščine na območju občin Trbovlje, Zagorje in Hrastnik, po letu 1998 znan kot Zasavski muzej Trbovlje.

Ob tej priložnosti so trboveljski muzealci izdali jubilejno publikacijo *Naših 50 let*¹ in obsežen katalog ob stalni razstavi *Srečno... črne doline*². Dogodek sem izkoristila za ogled stalne razstave in obisk pri kolegici Jani Mlakar Adamič, kustodinji etnologinji, ki je na tem delovnem mestu zaposlena že dobrih petnajst let. Zanimalo me je njeno delo, zamisli, mnenja in dosežki.

Jana Mlakar Adamič je kot absolventka etnologije in sociologije kulture leta 1986 kot prva etnologinja v muzeju zamenjala zgodovinarja, ki je odšel na novo delovno mesto. V jubilejni publikaciji je svoje pripravišтво prav prisrčno povzela takole: “Čas pripravištva je čas, ko spoznaváš, da se teorija in praksa v resnici razlikujeta, da je sicer zelo v redu, če znaš naštetí bušmanska plemena, da pa to v Revirskem muzeju bolj malo prav pride...”³.

Podobno kot za večino regionalnih in lokalnih območij je tudi za Revirje značilno, da so etnološko bolj malo raziskani. Skopi opisni podatki o načinu življenja in ljudski kulturi se pojavljajo fragmentarno v delih z drugačno vsebino in njihovo interpretacijo. Za postavitev ambientalne razstave, tako značilne za

¹ Naših petdeset let: Zasavski muzej Trbovlje 1951–2001. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.

² Srečno... črne doline. Katalog razstave. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.

³ Mlakar Adamič, Jana, Delo na področju etnologije. Naših petdeset let: Zasavski muzej Trbovlje 1951–2001. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001, str. 53.

etnološki muzejski jezik, pa so potrebne drugačne raziskave, predvsem pa gradivo. Svoje področje dela in zagovarjanje strokovne specifike je potrebno v splošnem muzeju uskladiti še s področji dela kolegov drugih osnovnih ved, kar pa ni vedno lahko, saj se je tako imenovana etnološka dediščina najprej hranila skupaj z ostalo (največkrat pod varstvom zgodovinarjev) v sklopu vsakokratne uveljavljene filozofije zbiralne politike. Mlakarjeva si je zato zastavila načrt za sistematsko zbiranje, dokumentiranje in proučevanje predmetnega, fotografskega, dokumentarnega in drugega gradiva, s katerim bi ponazorila tako materialno kot družbeno in duhovno kulturo vseh tistih profesionalnih in socialnih skupin, ki so sooblikovale način življenja v Zasavju (rudarji, uradniki, kmetje, obrtniki, trgovci, gostilničarji...).

Pot proti cilju je bila sestavljena iz posameznih postaj. Najprej je prevzela zbirko Rudarsko stanovanje v koloniji Njiva. Prvo resno strokovno delo, rezultat spoznavanja “svojega” terena, zbiranja gradiva in sodelovanja z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, je pomenila leta 1990 odprta občasna razstava *Delavska stanovanja – razvoj življenjskega standarda in bivalne kulture revirskih rudarjev*. Štiri leta kasneje je dopolnila in obnovila ambientalno postavitev na Njivi. Novost je pomenila uvedba demonstracije delovanja nekaterih sestavnih delov stanovanja (npr. štedilnika). S strokovnimi vodstvi po kolonijah je zaživelo tudi pedagoško delo. Namen tega je bil usmeriti določeno ciljno skupino obiskovalcev (učence 4. razredov osnovnih šol) v alternativno spoznavanje dediščine Revirjev na terenu in skozi muzejske zbirke s pripravljenimi učnimi listi za utrjevanja snovi.

Zbiranje gradiva se je nadaljevalo tudi za druge socialne skupine: za kmečki sloj je Mlakarjeva nabrala okrog šestdeset kosov orodja, opreme in posode. Po nasvetu Konservatorskega centra so eksponate konservirali kar sami, kljub temu, da ne razpolagajo z lastno konservatorsko delavnico. Delo, opravljeno v sodelovanju z zasebnimi zbiralci, je svojo muzejsko podobo dobilo v letu 2001 pod naslovom *Kar na svetu živi, vse kmet preredi*. Spremlja jo razstavni katalog, ki obsega vse kategorije etnološke dediščine, opredeljene v Zakonu o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981⁴.

Osnova za zbiranje gradiva o obrtnikih, trgovcih in gostilničarjih so obrtni registri občin Trbovlje in Hrastnik. Preko 2000 vpisov obrtnih in trgovskih objektov še čaka na nadaljnjo obdelavo, pri delu z zunanjimi uporabniki pri postopkih denacionalizacije služijo tudi kot izvrsten pripomoček za iskanje datumov izdaje obrtnih dovoljenj.

Povsem po naključju odkrito gradivo, ki je vsebinsko ponazarjalo tretjo vejo načrta o zbiranju pomnikov ljudske duhovne kulture, so leta 1993 pomenile lutke knapovskih amaterskih kulturnih ustvarjalcev. Ob vsem spoštovanju do gojenja in ohranjanja lutkarstva v nemogočih materialnih pogojih in brez teoretičnega znanja je Mlakarjeva spremenila propadajočo dediščino v

⁴ Mlakar Adamič, Jana, *Kar na svetu živi, vse kmet preredi*. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.

pomembne muzealije. Lutke so nastajale v duhu skupinskega dela in prizadevanja za skupno dobro, kar je nedvomno bogatilo in spodbujalo voljo njihovih ustvarjalcev, poplačanih samo s hvaležnim sprejemanjem predstav domače publike kar trideset let. Skrbno dokumentirano zbirko, ki obsega 116 inventarnih števil, je restavriral kipar in restavrator Miran Prodnik, originalnim oblačilom je nekdanji blišč vrnila aranžerka Mojca Starman, nekaj novih kostumov za najbolj karakterne lutke pa so izdelali celo v Lutkovnem gledališču Ljubljana (ga. Anja Dolenc). Muzeološka preobrazba je bila precej lažja tudi ob podpori nekdanjih lutkarjev samih.

332 Razstavo *Lutke in lutkarji* spremlja zanimiv katalog z zgodovino in vsemi podrobnostmi delovanja hrastniških lutkarjev⁵. Trboveljski kolegi so z delno zbirko gostovali že leta 1994 na 2. Muzejskem sejmu v Ljubljani, v Koroškem muzeju Ravne na Koroškem, v Velenju, v letu 2002 pa jih bodo postavili kot stalno zbirko v obnovljenem muzeju v Hrastniku.

Poleg načrtnega zbiranja muzejskega gradiva ob obdelavi le-tega ustvarjamo kustosi tudi sami cel kup dokumentacije, ki jo je potrebno urediti in shraniti tako, da jo lahko uporabljaj še v druge namene. Tudi etnologinja v trboveljskem muzeju se še vedno ubada z zastarelim dokumentacijskim programom Modes in priročnim depojem ter tako kot večina iz manjših muzejev upa na čimprejšnjo razjasnitev in uresničevanje matičnih nalog nacionalk glede poenotenja sistema dokumentacije.

Ena od značilnosti delovanja Jane Mlakar Adamič je uspešno sodelovanje z ljubiteljskimi zbiralci. Zbiranje gradiva na terenu postaja vedno bolj specialno znanje, saj zahteva poleg poznavanja terena tudi evidentiranje zasebnih zbirk ljubiteljskih zbiralcev. Ti imajo v prenekaterih primerih več možnosti in denarja za svoje delo kot strokovnjaki v muzejih. V novo nastalih razmerah (nova zakonodaja, obligacije glede posebnega statusa posameznih predmetov in zbirk, nacionalni register) je dobro sodelovanje v obojestransko korist. Tovrstne izkušnje Mlakarjeve bodo vsekakor koristile pri skupnih projektih etnologov muzealcev, če nam bo uspelo evidentiranje zasebnih zbirk opraviti na podlagi enotnih metodoloških in strokovnih načel⁶.

Podoben in precej uveljavljen način sodelovanja med trboveljskim muzejem in informatorji pri posredovanju osnovnih muzejskih znanj pomeni tudi delo na univerzi za tretje življenjsko obdobje. Sekcija za etnologijo na tak način prepotuje kar nekaj Slovenije in spoznava lokalne posebnosti v načinu življenja Slovencev. Njeni člani so izvrstni informatorji in zbiralci gradiva za nove razstave.

⁵ Mlakar Adamič, Jana, *Lutke in lutkarji*, Amatersko lutkovno gledališče iz Hrastnika. Katalog razstave. Revirski muzej Trbovlje, 1996.

⁶ Porenta, Tita, Bojana Rogelj Škafar in Alenka Simikič, Predstavitev vsebine, organizacije in ciljev projekta "Evidentiranje neobdelanih in neobjavljenih etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo izven pristojnih muzejskih zbirk na slovenskem etničnem ozemlju". Delovno gradivo, Tržič - Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 2001.

Redno delo kustosa v lokalnem splošnem muzeju obsega še vodstva po stalnih in občasnih razstavah, posredovanje podatkov dijakom in študentom, publicistično dejavnost in sodelovanje v skupnih projektih muzeja ali drugih strokovnih institucij.

Strokovne reference Jane Mlakar Adamič ob koncu leta 2001 obsegajo: šest razstav, izbrana poglavja v dveh razstavnih katalogih, tri zgibanke, tri samostojne publikacije, osem objav v strokovnih publikacijah, dve strokovni predavanji, enajst poljudnih člankov in prispevkov ter sedemnajst avtorskih oddaj in intervjujev.⁷

Načrti so usmerjeni v nadaljevanje zastavljene poti. Gradiva na terenu in v predalih je še mnogo, predvsem s področja folkloristike, kulinarike, dopolnjevanja obstoječih in oblikovanja novih zbirk. Kustosinja trenutno pripravlja novo ambientalno postavitev na Njivi – rudarsko stanovanje iz leta 1960, ki bo na 25 m² ponazarjala dvig življenjskega standarda in bivanjske kulture v času odpiranja meja, uvajanja električnih gospodinjstvih aparatov in spremenjenega načina življenja pred dobrimi štiridesetimi leti. Tudi pri tem delu ji precej pomagajo člani etnološke sekcije tretje življenjske univerze kot neposredni informatorji in nabiralci gradiva.

Etnološke teme v okviru stalne razstave “Srečno... črne doline”

Stalno razstavo *Srečno... črne doline*, ki sta jo oblikovala Sandi Radovan in Janez Križaj, so ustvarili strokovni delavci: Irena Ivančič Lebar (uvodni del razstave o občinah Zagorje, Trbovlje in Hrastnik ter njihova umestitev v slovenskem prostoru, geološke značilnosti Zasavja, poselitev precej razgibanega terena in prometne zveze ter premogovništvo), Nevenka Hacin (industrijske dejavnosti v Zasavju), Miran Kalšek (zgodovinski razvoj Zasavja od konca 19. stoletja do konca socializma) in Jana Adamič Mlakar, ki je kot etnologinja prevzela precej široko področje kulturnega in športnega življenja v Zasavju, gostilne, ki so v najtesnejši povezavi z družabnim življenjem in društvu, ter ekonomski in socialni položaj večine prebivalstva v treh zasavskih dolinah, ki jih strokovno pokriva Zasavski muzej Trbovlje.

Razstavo sem si natančno ogledala ob strokovni razlagi Jane Mlakar Adamič. Natančno sem prebrala tudi tekstovno obsežen katalog⁸, ki pomeni pomemben prispevek k poznavanju lokalne zgodovine revirjev. Za tako obliko kataloga so se odločili zato, ker v muzeju nimajo dovolj razstavnega prostora za prikaz vseh raziskanih tem, načrtujejo pa tudi pripravo drugega dela kataloga, v katerem bo zajet muzeološki kontekst razstavljenega gradiva. Na razstavi sami me je zanimalo, kako si je etnologinja zamislila muzeološko predstavitev izbranih

⁷ Bibliografija delavcev muzeja: Jana Mlakar Adamič. Naših petdeset let: Zasavski muzej Trbovlje 1951–2001. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001, str. 38–39.

⁸ Srečno... črne doline. Katalog razstave. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.

Ambientalna postavitve gostilne v Zasavskem muzeju Trbovlje. Foto Tita Porenta 2002.

Del muzejske postavitve kulturnega in športnega društvenega življenja, Zasavski muzej Trbovlje. Foto Tita Porenta 2002.

poglavij, kar vsekakor ni bilo lahko, še posebej, če imaš na razpolago tako malo razstavnega prostora.

Za najbolj tipično etnološko muzejsko prezentacijo, ambientalno postavitev se je Adamičeva odločila na primeru gostilne. **Gostilne** so kljub osnovnemu namenu postrežbe hrane in pijače v svoji zgodovini spreminjale svojo dodatno funkcijo (ponudbo: poštna postaja, prevoznništvo...) ter notranjo in zunanjo podobo, odvisno od časa in lokacije. Vse do nastanka kulturnih, družbenih in športnih dvoran so gostilne nudile tudi prostor za kulturno, politično in narodnonapredno življenje. V središče gostilne na razstavi je postavljen rudar v vsakdanji obleki. “Pravilnik za hotele, kavarne, okrepečevalnice, pivnice, krčme, kuhinje, izkuhe, izdan na podstavi člena 33. sanitetnega zakona iz Ministrstva narodnega zdravja v Beogradu l. 1919” in fototapeta z birtom in šankom nas časovno postavita v sredino 20. stoletja. Stene krasijo slike znanih zasavskih gostiln, med najbolj značilnimi predmeti sta napis *Ne pljuvaj na tla* in predpisan pljuvalnik (na tleh ob sedečem rudarju). Sledijo značilni pivski pripomočki in steklenice z najbolj priljubljenimi pijačami – vinom, likerjem, žganjem, rumom in konjakom. Od brezalkoholnih pijač sta bila najbolj priljubljena malinovec in sodavica v kraherlih. Slednjih danes prav gotovo ne bomo dobili v nobeni gostilni več. Prostorski stiski za ureditev šanka in pomanjkanju dokumentarnega gradiva o notranjosti gostilne se je Mlakarjeva kar spretno izognila s fototapeto birta, ki so ga v duhu pozitivne izmenjave znanja in gradiva posneli v muzejski gostilni velenjskega muzeja.

Iz sedaj postavljenega gradiva, ki predstavlja **športno in kulturno življenje**, je moč razbrati zelo živahno športno in kulturno dediščino vseh treh dolin, ki pa je zaradi količine gradiva (lesene smuči, nogometni športni dres, avbe, bandero, instrumenti...) ni mogoče niti ustrezno varovati. Mlakarjeva pri tem zagovarja koncept “vsak predmet simbolizira eno dejavnost, izbor več predmetov iste vrsti ponazarja lokalne posebnosti”. Ekspoziti so sicer skrbno konservirani in opremljeni s komentarji, precejšen del gradiva zavzema tudi fotografsko gradivo, skupaj s tekstovno predlogo natisnjeno na prijetne panoje. Tematika je kronološko razdeljena na čas do leta 1945 in po njem, kar so narekemale spremenjene družbene razmere in pogoji delovanja društev. Posebej je izpostavljena nepremična dediščina – kulturni in športni domovi ter kino dvorane. Razveseljivo je tudi razmišljanje o dopolnitvi tega dela razstave z glasbeno kuliso.

Ekonomski in socialni položaj večine prebivalstva po Mlakarjevi opredeljujejo njegovo delo, zaslužek, delovni in bivalni pogoji. Ta del dediščine je na stalni razstavi predstavljen kronološko. Posamezne značilnosti načina življenja od 19. stol. do danes so ponazorjene s fotografijami in arhivskim gradivom, vsem obdobjem pa je kljub napredku skupna “kmečka miza z eno veliko skledo, številnimi žlicami in malo žgancov”⁹. Za 1. polovico 19. stol. je za “od boga pozabljene doline”¹⁰ značilna prometna

⁹ Porenta, Tita, Terenski zapiski 1/2002 (Trbovlje), 23. 1. 2002.

¹⁰ Srečno ... črne doline. Katalog razstave. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001, str. 101.

nedostopnost, kulturna odrezanost in slabi kmetijski pogoji. Obdobja sredine in druge polovice 19. stoletja, čas odkritja premoga in širjenja obsežnih premogovnih ležišč se je prijel termin "Črni revirji"¹¹. "Rdeče revirje"¹² med letoma 1918 in 1941 so pretresala mezdna gibanja in štrajki. Termin "Proletarski revirji" se je za Revirje uporabljal v času socializma¹³, razmere v Trbovljah, ki so nastale kot posledica zapiranja rudnikov v zadnjem desetletju, pa so spremenile kraj v "mesto upokoencev"¹⁴. Tako dolgo časovno obdobje in kompleksnost tematike, čemur je v spremljajočem katalogu odmerjeno kar petindvajset strani dolgo strokovno besedilo¹⁵, je v danih finančnih in prostorskih možnostih nemogoče izraziti samo na muzejski način. Na srečo imajo, podobno kot večina lokalnih muzejev, tudi kolegi iz Zasavskega muzeja prednost v terenu, saj si posamezne segmente načina življenja lahko ogledamo in-situ (rudarske kolonije, rudarsko stanovanje, zunanje rudniške naprave). Zelo primeren način posredovanja družbenih razmer v okviru stalne zbirke bi bila tudi videoprojekcija pričevanja rudarjev in njihovih družinskih članov, ki pa se za sedaj izvaja le v okviru učnih ur.

Mlakarjeva si je s svojim prispevkom k stalni postavitvi Zasavskega muzeja Trbovlje zakoličila trdne teoretične temelje za nadaljnjo zbiralno politiko in muzejsko obdelavo socialne kulture zasavskih knapov in njihovih družin. Njej in celotnemu muzeju želim še dosti strokovne volje in dosežkov, ki bodo služili napredku lokalnega okolja in dopolnjevali podobo razvoja slovenske etnološke znanosti v muzejski stroki.

VIRI IN LITERATURA

- MLAKAR ADAMIČ, Jana, Kar na svetu živi, vse kmet preredi. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.
- MLAKAR ADAMIČ, Jana, Lutke in lutkarji, Amatersko lutkovno gledališče iz Hrastnika. Katalog razstave. Revirski muzej Trbovlje, 1996.
- NAŠIH petdeset let, Zasavski muzej Trbovlje 1951–2001. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.
- PORENTA, Tita, ROGELJ ŠKAFAR, Bojana in SIMIKIČ Alenka, Predstavitev vsebine, organizacije in ciljev projekta "Evidentiranje neobdelanih in neobjavljenih etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo izven pristojnih muzejskih zbirk na slovenskem etničnem ozemlju". Delovno gradivo, Tržič – Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 2001.
- PORENTA, Tita, Terenski zapiski 1/2002 (Trbovlje), 23.1.2002
- SREČNO... črne doline. Katalog razstave. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001.

Tita Porenta

¹¹ Isto kot 10.

¹² Isto kot 10.

¹³ Isto kot 10

¹⁴ Isto kot 10.

¹⁵ Ekonomski in socialni položaj večine prebivalstva v "od boga pozabljenih dolinah", "Črnih revirjih", "Rdečih revirjih", "Proletarskih revirjih" in "Mestu upokoencev". Srečno ... črne doline. Katalog razstave. Trbovlje, Zasavski muzej, 2001, str. 77–102.